

**Lerende evaluatie
Living Lab Schouwen-Duiveland
2025**

Door
Jitske van Popering-Verkerk /
Catherine Vroon

1. Inleiding

Sinds 2017 wordt in het Living Lab Schouwen-Duiveland gewerkt aan innovatieve oplossingen rond water, voedsel, onderwijs en bestuur. Na enkele verkennende jaren, heeft het living lab in 2020 een grote stap gemaakt door als ‘broedplaats zoetwater’ onder het Interbestuurlijk Programma (IBP) Vitaal Platteland te werken aan innovaties om zoetwater beter vast te houden. De afronding van het IBP is een logisch moment om terug te kijken op de afgelopen periode.

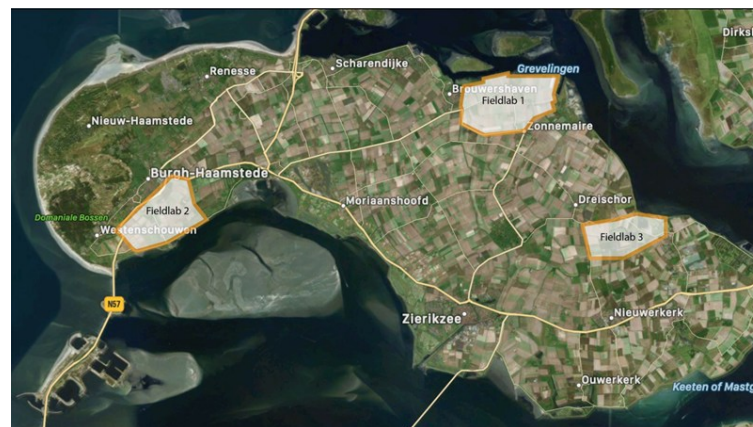
Het leren en evalueren van het living lab is opgezet in de vorm van een ‘lerende evaluatie’. Deze vorm van evalueren vindt plaats tijdens de uitvoering, en is specifiek bedoeld om te leren en te verbeteren. De eerste lerende evaluatie heeft in 2022 plaatsgevonden en de voorliggende lerende evaluatie omvat het living lab in de periode 2022 – 2025. De hoofdvraag van de lerende evaluatie luidt: ***Hoe heeft het Living Lab Schouwen-Duiveland zich ontwikkeld in de periode 2022-2025 en welke lessen kunnen de deelnemende partijen hieruit leren?*** Deze samenvatting bevat de belangrijkste lessen en inzichten uit de lerende evaluatie.

2. Living Lab Schouwen-Duiveland

De lerende evaluatie bevat een volledige tijdlijn van het Living Lab Schouwen-Duiveland. Op hoofdlijnen heeft het living lab zich als volgt ontwikkeld.

Verkenning (2017 – 2020). Verkennende gesprekken en onderzoeken rondom de thema’s zoete, zoute en zilte teelten, aquacultuur en zeewierproductie, en interbestuurlijke samenwerking. Dit vindt plaats vanuit een los netwerk van overheden, ondernemers, kennis- en onderwijsinstellingen, en belangenorganisaties.

Ontwikkeling broedplaats zoetwater (2020 – 2021). Het IBP Vitaal Platteland biedt een kans om het living lab verder te ontwikkelen. Er wordt een aanvraag ingediend voor een IBP Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta met daarin drie broedplaatsen die bijdragen aan een vitaal platteland, waaronder de broedplaats zoetwater Schouwen-Duiveland. Voor het living lab betekent dit een keuze om voor de komende jaren de zoetwatervoorziening voor agrariërs centraal te stellen. In de zomer van 2020 wordt dit plan gehonoreerd door de Rijksoverheid.

Figuur 1. De drie fieldlabs als onderdeel van de broedplaats zoetwater Schouwen-Duiveland

Realisatie zoetwaterinnovaties (2021 – 2024). Vanuit de broedplaats starten er zes projecten in het living lab. Dit betreft:

- Fieldlabs; drie gebieden waar vanuit een bottom-up proces een gebiedsgericht plan wordt opgesteld (zie figuur 1).
- Samenwerken aan zoetwater; verkenningen naar en realisatie van innovatieve zoetwaterprojecten in het kader van POP-3 en Interreg-subsidies.

- Investeringsvouchers; een laagdrempelige financiële regeling voor plannen, onderzoeken, maatregelen voor zoetwaterbeschikbaarheid en aanschaf van machines (zie figuur 2).
- Bodem- en watercoaching; een coachingstraject met onderzoek en maatregelen voor individuele agrariërs.
- Taskforce governance; ondersteuning van de bovenstaande projecten door governance adviezen.
- Zoetwater Academie; ondersteuning van de bovenstaande projecten door kennisdeling (zie figuur 2).

De beweging voortzetten (2024 – heden). De broedplaats Zoetwater Schouwen-Duiveland als onderdeel van het IBP Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta wordt afgerond. Het streven is de beweging voort te zetten gericht op een robuust water- en bodemsysteem op Schouwen-Duiveland. Begin 2025 is dit proces in volle gang.

Figuur 2. Veldbezoek aan een zoetwaterbassin, mede mogelijk gemaakt door de voucherregeling.

3. Conclusies

Het living lab heeft zich ontwikkeld als unieke, open netwerksamenwerking. Vanuit deze samenwerking is de droogteopgave in een bottom-up proces opgepakt. Kenmerkend voor het living lab is de actiegerichtheid; gezamenlijk wordt ernaar gestreefd tot concrete oplossingen te komen, deze te realiseren en hiervan te leren. Daarmee fungeert het living lab daadwerkelijk als experimenteertomgeving. Dit wordt inmiddels zichtbaar in meerdere projecten en er is daadwerkelijk een beweging in gang gezet.

In de evaluatie worden ook twee specifieke uitdagingen zichtbaar. Allereerst zijn sommige projecten niet gerealiseerd of vertraagd door institutionele barrières, zoals wet- en regelgeving, en financiering. In het living lab zijn eerste stappen gezet naar meer structurele ‘grensontkennende samenwerking’ en kleine institutionele aanpassingen. Van een nieuw normaal waarin zoetwaterinnovaties vanuit het governance systeem ondersteund worden, is echter (nog) geen sprake. Ten tweede ligt nu de uitdaging voor om de beweging voort te zetten. Het vervolg van het living lab is nog onzeker. Op het moment van schrijven worden eerste stappen gezet, maar het resultaat hiervan is nog onduidelijk.

Het Living Lab Schouwen-Duiveland was dus een echte broedplaats, met ruimte en veiligheid om te experimenteren. De uitdaging ligt nu voor om vanuit het ‘broeden’ de beweging voort te zetten. Eerste stappen hierin zijn gezet, maar de doorontwikkeling gaat ook gepaard met ‘groeipijntjes’, met name als het gaat om een meer structurele verandering en het voortzetten van de beweging.

4. Bouwstenen voor een nieuwe fase

De nieuwe fase van het Living Lab Schouwen-Duiveland is nog in ontwikkeling. Op basis van de conclusies formuleren we bouwstenen voor

deze nieuwe fase, met zowel goed werkende bouwstenen die van belang zijn vast te houden als nieuwe bouwstenen passend bij de nieuwe fase.

Bouwstenen om vast te houden:

- Een living lab rondom de bottom-up vragen en problemen in het landelijk gebied.
Deze bottom-up gerichtheid heeft geleid tot een krachtige netwerksamenwerking, vanuit de lokale identiteit en gericht op de actuele problemen zoals die in het landelijk gebied worden ervaren.
- Een living lab waarin wordt geleerd door te doen.
De actiegerichtheid heeft sterk bijgedragen aan de motivatie voor en het commitment aan het living lab.
- Het gezamenlijk ontwikkelen van en experimenteren met innovatieve oplossingen.
Het living lab vormt een experimenteeromgeving. Dat vraagt om blijvende aandacht voor nieuwe ontwikkelingen, en betrokkenheid van zowel overheden als ondernemers als onderzoek en onderwijs, als samenleving.

Nieuwe bouwstenen:

- Een living lab rond de volgende fase van de innovaties.
Aandacht voor de volgende fase van innoveren helpt om daadwerkelijk een nieuwe fase van het Living Lab in te gaan. Dit kan door het delen van de kennis en ervaringen zodat de innovaties op bredere schaal toegepast kunnen worden (*scaling out*), en het ontwikkelen van ondersteuning vanuit beleid, financiering en regelgeving (*scaling up*) (zie kader).
- Zichtbare resultaten van het living lab.
Maak de resultaten zichtbaar, niet alleen in kennisdeling en communicatie, maar ook door deze te verbinden aan de grote transitie in het landelijk gebied.

- Wendbaarheid.

Wanneer een samenwerking langere tijd bestaat, is de neiging groot meer zaken te structureren en organiseren. Weersta als living lab deze verleiding en blijf een wendbaar en open netwerksamenwerking.

Op deze wijze kan het living lab een plaats blijven waarin de ruimte en veiligheid is om te experimenteren, zowel met innovatieve oplossingen als met vernieuwende samenwerking.

Opschalen

Wanneer het gaat om de toekomst en doorontwikkeling van het living lab, wordt vaak gesproken over opschalen. Eén van de experts wees op de verschillende betekenissen van opschaling in de wetenschappelijke literatuur, namelijk (Moore e.a. 2015):

- ‘Scaling out’ – het herhalen van een innovatie
- ‘Scaling up’ – institutionele verandering
- ‘Scaling deep’ – wezenlijke verandering van waarden en praktijken

Bron: Scaling out, scaling up, scaling deep: Strategies of non-profits in advancing systemic social innovation (Moore e.a. 2015).